

บทที่ 2

แนวคิด วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาความคิดเห็นของชุมชนในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอมก๋อย ต่อการดำเนินงานโครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ในครั้งนี้ มีสาระสำคัญของแนวคิด วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

2.1 แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 แนวคิดหลักการจัดการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

2.1.2 แนวคิดการดำเนินงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ “บ้านเล็กในป่าใหญ่”

2.1.3 แนวคิดผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

2.2 วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 แนวคิดหลักการจัดการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

1) ความเป็นมาและความสำคัญของการจัดการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

จากสถิติการสูญพันธุ์ของสัตว์ป่ามีสาเหตุจากหลายประการ ที่สำคัญคือสูญพันธุ์จากการไล่ล่าของมนุษย์ เพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องอุปโภคและบริโภค การล่าสัตว์ป่าเพื่อนำไปใช้ประโยชน์อย่าง ไร้ชอบเขตจำกัด และการจับสัตว์ป่ามาขายเป็นสินค้า ทำให้สัตว์ป่าบางชนิดสูญพันธุ์อย่างน่าเสียดาย บางชนิดลดจำนวนลงจนใกล้สูญพันธุ์ ประการต่อมาคือจากการบุกรุกทำลายป่าไม้ซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่อาศัย ของสัตว์ป่า เพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์และพื้นที่เกษตรกรรมทำให้สัตว์ป่าไม่มีที่อยู่อาศัย เนื่องจาก ป่าไม้เป็นที่รวมปัจจัยต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต เช่น แหล่งน้ำ แหล่งอาหาร หรือแหล่งหลบภัย การทำลาย ป่าไม้ซึ่งส่วนใหญ่เกิดจากฝีมือมนุษย์อันเนื่องมาจากจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว นั้น ทำให้ ความต้องการที่อยู่อาศัยและที่ทำกินเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันการเกิดปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ โดยเฉพาะ การเปลี่ยนแปลงของโลก ทั้งแผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด น้ำท่วม และไฟป่า ล้วนทำให้ปัจจัยในการ ดำรงชีวิตของสัตว์ป่าถูกทำลายไปด้วยประการหนึ่ง เมื่อขาดปัจจัยเหล่านี้สัตว์ป่าจึงต้องมีการปรับตัว เพื่อความอยู่รอด ซึ่งก็มีเพียงไม่กี่ชนิดเท่านั้นที่สามารถปรับตัวและอยู่รอดมาได้

เนื่องจากสัตว์ป่ามีประโยชน์ต่อมนุษย์ โดยมนุษย์ได้มองเห็นความสำคัญของทรัพยากร ธรรมชาติด้านสัตว์ป่า จึงได้หาแนวทางกำหนดมาตรการจัดการสัตว์ป่าเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อไปอย่าง

ไม่มีที่สิ้นสุดด้วยวิธีการต่าง ๆ กล่าวคือ มีการออกกฎหมายควบคุมซึ่งเป็นการใช้ระเบียบข้อบังคับเพื่อให้มีการจัดการประชากรสัตว์ป่า เป็นต้นว่ากฎหมายควบคุมการค้าสัตว์ กำหนดฤดูกาลห้ามล่าสัตว์ป่า การค้าสัตว์ป่า การครอบครองสัตว์ป่า การขยายพันธุ์สัตว์ป่า ที่สำคัญก็คือทำอย่างไรให้สัตว์ป่าได้มีที่อยู่อาศัยอย่างปลอดภัย จึงได้กำหนดมาตรการทางการจัดการถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อสงวนแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า โดยให้พื้นที่เหล่านี้มีปัจจัยในการดำรงชีวิตของสัตว์ป่าอยู่พร้อม คือมีทั้งแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร แหล่งหลบภัย และพื้นที่เพื่อกิจกรรมต่าง ๆ หากได้มีการจัดการพื้นที่เหล่านี้ให้คงอยู่โดยปราศจากการรบกวนใด ๆ แล้ว จะทำให้สัตว์ป่าในพื้นที่นั้นได้อาศัยอยู่อย่างปลอดภัย มีโอกาสขยายพันธุ์เพิ่มขึ้น สัตว์ป่าก็จะไม่สูญพันธุ์ไป

การอนุรักษ์สัตว์ป่ามีต้นกำเนิดมานานหลายพันปี ตั้งแต่สมัยกรีก บาบิโลน และ โรมัน ส่วนประเทศอินเดียในสมัยพุทธกาลเมื่อครั้งพระพุทธเจ้ายังดำรงพระชนม์ชีพอยู่ ได้ปรากฏหลักฐานทางพุทธศาสนาซึ่งระบุไว้ว่า ได้มีการทำสวนสาธารณะ (Public Park) ที่มีลักษณะเป็นสองทางในเมืองสารนาถหรืออสิปัตนมฤคทายวัน ซึ่งเป็นรูปแบบสวนสาธารณะเพื่อการพักผ่อนและการเผยแพร่ธรรมะ อันเป็นรูปแบบการอนุรักษ์สัตว์ป่ายุคแรก ๆ ควบคู่กับประโยชน์ด้านการพักผ่อนหย่อนใจ ส่วนในสมัยกลาง (Middle Age) ของทวีปยุโรป (ค.ศ. 500 – 1500) กษัตริย์ทางยุโรปหลายประเทศ ได้กำหนดเขตป่าบางแห่งขึ้นเป็นพื้นที่ห้ามล่าสัตว์ป่าและห้ามตัดไม้ เช่นเดียวกับกษัตริย์บางประเทศในแถบแอฟริกา ก็มีประกาศห้ามในลักษณะเดียวกัน ในประเทศจีนเมื่อหลายร้อยปีมาแล้ว ก็มีการดำเนินการเลี้ยงกวางเป็นสวนกวางแห่งหนึ่ง เพื่อประโยชน์ในการขยายพันธุ์ และการพักผ่อนหย่อนใจของประชาชนทั่วไป แต่เขตอนุรักษ์ธรรมชาติที่ยอมรับกันว่าเข้าหลักเกณฑ์สากลแห่งแรกของโลก ได้แก่ "ป่าฟอนเทนโบล" ทางตอนใต้ของกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ซึ่งเกิดขึ้น โดยชมรมช่างภาพผู้รักธรรมชาติแห่งฝรั่งเศส ที่ได้ผลักดันให้รัฐบาลออกกฎหมายคุ้มครองจนเป็นผลสำเร็จ รูปแบบของการอนุรักษ์สัตว์ป่าในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก โดยมากมักกระทำควบคู่ไปกับการรักษาสภาพป่า ทั้งนี้เนื่องจากสัตว์ป่าจำเป็นต้องมีพื้นที่อยู่อาศัยคือป่าไม้ เช่นเดียวกับมนุษย์ที่ต้องการบ้านเป็นที่อยู่อาศัยนั่นเอง พื้นที่เพื่อการคุ้มครองเหล่านี้มีชื่อเรียกแตกต่างกันไป ได้แก่ อุทยานแห่งชาติ (National Park) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า (Wildlife Sanctuary) เขตอนุรักษ์สัตว์ป่า (Wildlife Reserve Area) เป็นต้น (ฝ่ายพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์สัตว์ป่า ส่วนอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมป่าไม้, 2546)

สำหรับการอนุรักษ์สัตว์ป่าในประเทศไทย เริ่มดำเนินการอย่างจริงจังขึ้นตั้งแต่ปี 2503 เป็นต้นมา สาเหตุที่ต้องมีการกำหนดเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าขึ้น สืบเนื่องมาจากการที่สัตว์ป่าจะสามารถดำรงชีพและสืบเชื้อสายต่อไปได้ จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยที่สำคัญได้แก่ แหล่งน้ำ แหล่งอาหาร และแหล่งหลบภัย ป่าไม้จึงเป็นแหล่งกำเนิดปัจจัยดังกล่าว ซึ่งนับวันจะเพิ่มพูนความสำคัญและจำเป็นยิ่งขึ้น เมื่อป่าไม้ถูกทำลายเหลือน้อยลง สัตว์ป่าก็ต้องต่อสู้กันเพื่อแย่งแย่งแหล่งน้ำ แหล่งอาหารที่มีอยู่อย่างจำกัด ทำให้สัตว์ป่ามีสุขภาพอ่อนแอและล้มตายไปมาก นับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ประสิทธิภาพ

ของอาวุธต่าง ๆ พัฒนาขึ้นมาก เมื่อเลิกรบกันเอง มนุษย์จึงหันมาใช้อาวุธดังกล่าวล่าสัตว์มากขึ้น ทำให้ประชากรสัตว์ป่าลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว ประกอบกับป่าไม้ของประเทศได้ถูกทำลายลงมาก โดยมีการให้สัมปทานทำไม้ทั่วทุกพื้นที่ของประเทศ พื้นที่ที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าจึงลดจำนวนลงตามไปด้วย สัตว์ป่าจึงถูกทำลายได้โดยง่ายและลดลงอย่างรวดเร็ว จนบางชนิดเกือบสูญพันธุ์ ในขณะที่บางชนิดนั้น ได้สูญพันธุ์ไปแล้ว ด้วยเหตุนี้จึงมีการพยายามสงวนและรักษาป่าไม้ไว้ เพื่อให้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าในรูปแบบของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

ดังนั้น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า จึงหมายถึงพื้นที่ที่กำหนดขึ้นเพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าโดยปลอดภัย เพื่อว่าสัตว์ป่าในพื้นที่ดังกล่าวจะได้มีโอกาสสืบพันธุ์และขยายพันธุ์ตามธรรมชาติได้มากขึ้น ทำให้สัตว์ป่าบางส่วน ได้มีโอกาสกระจายจำนวนออกไปในท้องที่แหล่งอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า (ทวี หนูทอง, 2539)

2) หลักการพิจารณาเลือกพื้นที่เพื่อจัดตั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

การเลือกพื้นที่เพื่อจัดตั้งเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่ามีหลักการสำคัญในการพิจารณาดังนี้

- 2.1) เป็นบริเวณที่มีสัตว์ป่าชุกชุมและมีสัตว์ป่าชนิดที่หาได้ยากหรือกำลังจะสูญพันธุ์อาศัยอยู่
- 2.2) เป็นบริเวณที่มีแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร และที่หลบภัยของสัตว์ป่าอย่างเพียงพอ
- 2.3) เป็นพื้นที่ป่าไม้ที่อยู่ห่างไกลจากชุมชนพอสมควร
- 2.4) มีสภาพป่าหลายลักษณะอยู่ในพื้นที่เดียวกัน เป็นต้นว่ามีทั้งป่าดงดิบ ป่าเบญจพรรณ และทุ่งหญ้า เป็นต้น ซึ่งจะทำให้มีความหลากหลายทางชีวภาพและสัตว์ป่าสูง
- 2.5) เป็นพื้นที่ที่มีอยู่ในกรรมสิทธิ์หรือครอบครองที่ชอบด้วยกฎหมายของบุคคลใดซึ่งมิใช่ทบวงการเมือง (ทวี หนูทอง, 2539)

ส่วนขั้นตอนในการจัดตั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เมื่อปรากฏว่ามีบริเวณป่าที่สมควรจัดให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า กรมป่าไม้จะส่งเจ้าหน้าที่ออกไปทำการสำรวจเบื้องต้นในบริเวณป่าดังกล่าว หากพบว่ามีลักษณะเข้าตามหลักเกณฑ์ดังที่ได้กล่าวข้างต้น และมีความเหมาะสมที่จะดำเนินการให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ก็จะทำให้มีการประสานงานและประชุมร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ ป่าไม้เขต ป่าไม้จังหวัด และส่วนราชการต่าง ๆ เพื่อพิจารณาร่วมกันเกี่ยวกับรายละเอียดและอุปสรรคบางประการซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ เมื่อทุกส่วนเห็นชอบให้ดำเนินการต่อไป กรมป่าไม้ก็จะขอความเห็นชอบจากที่ประชุมคณะกรรมการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าแห่งชาติ เมื่อได้รับความเห็นชอบแล้ว กรมป่าไม้จะร่างพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและนำเสนอคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณา หากคณะรัฐมนตรีเห็นชอบและรับหลักการ ก็จะส่งร่างพระราชกฤษฎีกาให้คณะกรรมการกฤษฎีกาพิจารณาตรวจสอบ และให้สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีนำขึ้นทูลเกล้าฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อ

ทรงลงพระปรมาภิไธยและประกาศในราชกิจจานุเบกษา ทั้งนี้เพื่อให้มีผลทางกฎหมายเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าต่อไป

3) ประโยชน์ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

การจัดตั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่ามีจุดมุ่งหมาย เพื่อคุ้มครองป้องกันทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ คือ ป่าไม้ และสัตว์ป่า มิให้ถูกทำลายไปโดยไร้ประโยชน์ ตลอดจนให้มีการสงวนและรักษาแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัย และแหล่งหลบภัย รวมทั้งรักษาสภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีความสำคัญต่อสัตว์ป่าให้คงอยู่ตลอดไปอย่างถาวร เพื่อให้สัตว์ป่าได้มีความเป็นอยู่อย่างปลอดภัย อันจะเป็นผลให้ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้สามารถอำนวยผลประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมต่อไป ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม โดยไม่มีที่สิ้นสุด พื้นที่ที่ได้ประกาศกำหนดให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแล้ว กรมป่าไม้ก็จะจัดให้มีเจ้าหน้าที่เข้าไปดำเนินการดูแลอย่างใกล้ชิด ทั้งทางด้านการคุ้มครองป้องกัน การศึกษาวิจัยทางวิชาการและการจัดการ จะเป็นผลช่วยรักษาป่าไม้มิให้ถูกทำลาย รักษาสัตว์ป่าไม่ให้สูญพันธุ์ รักษาแหล่งต้นน้ำลำธาร รักษาสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นการช่วยรักษาให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 ทั้งนี้ผลประโยชน์โดยรวมสามารถสรุปได้ดังนี้ (ทวิ หนูทอง, 2539)

- 3.1) เป็นการป้องกันมิให้สัตว์ป่าที่มีน้อยและหายได้ยากต้องสูญพันธุ์ไป
- 3.2) สัตว์ป่าที่อยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า จะได้รับการคุ้มครอง และป้องกันมิให้ถูกทำลาย ทำให้สัตว์ป่าเหล่านี้มีโอกาสสืบพันธุ์และเพิ่มจำนวนมากขึ้น สัตว์ป่าที่เพิ่มขึ้นนี้จะได้มีโอกาสกระจายเข้าไปในป่าบริเวณใกล้เคียง
- 3.3) บรรดาต้นไม้พรรณไม้ทุกชนิด รวมถึงสภาพต้นน้ำลำธาร ดินหิน สภาพแวดล้อมอื่น ๆ ที่อยู่ภายในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ได้รับการคุ้มครองป้องกันเป็นอย่างดี ทำให้ป่าไม้และต้นน้ำลำธารคงอยู่เพื่อใช้หล่อเลี้ยงแม่น้ำสายต่าง ๆ ให้มีน้ำไหลตลอดปี และยังช่วยป้องกันมิให้เกิดอุทกภัยที่รุนแรงอีกด้วย
- 3.4) สัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ และทัศนียภาพสวยงามภายในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า จะเป็นสิ่งดึงดูดให้นักทัศนาจรทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้าไปเยี่ยมชม เป็นการช่วยส่งเสริมอุตสาหกรรมท่องเที่ยวให้กว้างยิ่งขึ้น และยังทำให้ประชาชนในท้องถิ่นนั้นมีรายได้อีกด้วย
- 3.5) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เปรียบเสมือนห้องทดลองทางวิทยาศาสตร์ขนาดใหญ่ สำหรับใช้เป็นที่ศึกษาค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์แขนงต่าง ๆ โดยเฉพาะสาขาชีววิทยา สัตววิทยา และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

4) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่ากับการอนุรักษ์ความหลากหลายทางพันธุกรรม

ในอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ได้กำหนดมาตรการการจัดการทรัพยากรของชาติ ประเทศต่าง ๆ มีความรับผิดชอบในการใช้ทรัพยากรทางชีวภาพอย่างยั่งยืน หลักการอนุรักษ์ในถิ่นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติที่เป็นพื้นฐานในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ วัตถุประสงค์ของอนุสัญญาคือ การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ การใช้ประโยชน์ขององค์ประกอบของความหลากหลาย ตลอดจนการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างยุติธรรมและเท่าเทียมกันในการใช้ทรัพยากรพันธุกรรม ทั้งนี้โดยการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมอย่างเหมาะสม การถ่ายทอดเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องอย่างเหมาะสม

ในอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ได้กำหนดมาตรการการจัดการทรัพยากรของชาติ ประเทศต่าง ๆ มีความรับผิดชอบในการใช้ทรัพยากรทางชีวภาพอย่างยั่งยืน หลักการอนุรักษ์ในถิ่นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติที่เป็นพื้นฐานในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ วัตถุประสงค์ของอนุสัญญาคือ การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ การใช้ประโยชน์ขององค์ประกอบของความหลากหลาย ตลอดจนการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างยุติธรรมและเท่าเทียมกันในการใช้ทรัพยากรพันธุกรรม ทั้งนี้โดยการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมอย่างเหมาะสม การถ่ายทอดเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องอย่างเหมาะสม

จากมาตรา 8 แห่งอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพกำหนดไว้ว่า การอนุรักษ์ในถิ่นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติ วางมาตรการหลักในการอนุรักษ์ในถิ่นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติ ซึ่งจะต้องดำเนินการโดยแต่ละภาคีในท้องถิ่นของตน มาตรการนี้รวมถึงการจัดตั้งระบบพื้นที่คุ้มครอง หรือพื้นที่ซึ่งต้องการดำเนินการด้วยมาตรการพิเศษ การควบคุมดูแลหรือจัดการทรัพยากรชีวภาพที่มีความสำคัญในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อเป็นหลักประกันให้แก่การอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน พื้นที่ระบบนิเวศที่เสื่อมโทรม และส่งเสริมการทำนุบำรุงชนิดพันธุ์ที่ถูกคุกคาม วางกฎหมายคุ้มครองชนิดพันธุ์ที่ถูกคุกคาม ป้องกันการนำชนิดพันธุ์จากต่างถิ่นหรือต่างประเทศเข้ามาปล่อย และสนับสนุนรวมทั้งดำรงรักษาการดำเนินการที่เกี่ยวข้องของชุมชนท้องถิ่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าจึงเป็นแหล่งอนุรักษ์ความหลากหลายทางพันธุกรรม

ความหลากหลายทางพันธุกรรมมีความสำคัญต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจในหลาย ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาทางเกษตรกรรม การป่าไม้ และการประมง โดยเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เห็นถึงอนาคตของทรัพยากรต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นแหล่งพันธุกรรมที่ใช้ประโยชน์ในการปรับปรุงพันธุ์ให้ดีขึ้น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าจะเป็นตัวการป้องกัน และรักษาไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของพันธุกรรมที่จะเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ โดยเป็นหลักประกันว่าไม่ให้พืชและสัตว์สูญพันธุ์ไป เนื่องจากภายในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าจะมีมาตรการต่าง ๆ ที่สนับสนุนการดำรงเผ่าพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตไว้ ความพยายามใน

การป้องกันถิ่นที่อาศัยและบริเวณการแพร่กระจายของพืชและสัตว์ป่าที่ใกล้จะสูญพันธุ์ การเข้าไปในพื้นที่นี้ต้องได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ (ทวี หนูทอง, 2539)

5) มาตรการการจัดการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

ประเทศไทยได้ชื่อว่ามีสัตว์ป่าชุกชุมที่สุดแห่งหนึ่ง ในอดีตได้ส่งหนังสัตว์ งาช้าง และนอแรดออกไปจำหน่ายต่างประเทศปีละมาก ๆ จนขาดความคิดเรื่องอนุรักษ์ไประยะหนึ่ง กระทั่งในปี พ.ศ. 2443 ได้มีพระราชบัญญัติช้างป่า ร.ศ. 119 เพื่อรักษาไว้ซึ่งช้างป่าโดยเฉพาะ แต่อุปกรณ์และวิธีการล่าสัตว์ป่าได้พัฒนามากขึ้น ประกอบกับจำนวนประชากรได้เพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว สัตว์ป่าถูกทำลายไปมาก จึงได้มีพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2503 และได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมโดยประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 228 (พ.ศ. 2515) แต่ว่าสถานการณ์ที่สัตว์ป่าถูกคุกคามหรือถูกทำลายจนใกล้สูญพันธุ์ยังไม่ดีขึ้น จึงได้มีการแก้ไขและมีพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 ประกาศใช้แทนเพื่อให้สอดคล้องกับองค์การอนุรักษ์ระหว่างประเทศ การเพาะเลี้ยงสัตว์ป่า ควบคุมสัตว์สาธารณะ และเพิ่มบทกำหนดโทษ

พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 ได้มีบทบัญญัติข้อห้ามสำหรับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืน (ฝ่ายพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์สัตว์ป่า ส่วนอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า กรมป่าไม้, 2546) ดังนี้

1) ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ห้ามผู้ใดล่าสัตว์ป่า ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ป่าสงวนหรือสัตว์ป่าคุ้มครองหรือสัตว์อื่น ๆ ที่มีใช้สัตว์ป่าสงวนและสัตว์ป่าคุ้มครอง หรือเก็บหรือทำอันตรายแก่ไข่หรือรังของสัตว์ป่าซึ่งห้ามมิให้ล่านั้น เว้นแต่จะกระทำเพื่อการศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการ และได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดีกรมป่าไม้ ผู้ใดฝ่าฝืนต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสี่ปี หรือปรับไม่เกินห้าหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ และให้ริบบรรดาอาวุธ เครื่องมือเครื่องใช้ สัตว์พาหนะ ยานพาหนะ หรือเครื่องจักรกลใด ๆ ซึ่งบุคคลได้ใช้ในการกระทำความผิด หรือได้ใช้เป็นอุปกรณ์ให้ได้รับผลในการกระทำความผิดเสียทั้งสิ้น โดยมีต้องคำนึงถึงว่าจะเป็นของผู้กระทำความผิดและมีผู้ถูกลงโทษตามคำพิพากษาของศาลหรือไม่

2) ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ห้ามเข้าไปครอบครองยึดถือที่ดิน หรือตัด โคน แผล้วางป่า ทำลายต้นไม้หรือพฤษชาติอื่น ๆ หรือขุดหาแร่ ดิน หิน หรือเลี้ยงสัตว์ หรือเปลี่ยนแปลงทางน้ำ หรือทำให้น้ำในลำห้วยหนองบึง ท่วมทันหรือเหือดแห้งเป็นอันตรายต่อสัตว์ป่า ผู้ใดฝ่าฝืนต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ และให้ริบบรรดาอาวุธ เครื่องมือเครื่องใช้ สัตว์ยานพาหนะหรือเครื่องจักรใด ๆ ซึ่งบุคคลได้ใช้ในการกระทำความผิด หรือได้ใช้เป็นอุปกรณ์ให้ได้รับผลในการกระทำความผิดเสียทั้งสิ้น โดยมีต้องคำนึงถึงว่าจะเป็นของผู้กระทำความผิดและมีผู้ถูกลงโทษตามคำพิพากษาของศาลหรือไม่ ในกรณีที่ศาลพิพากษาว่า ผู้ใดกระทำความผิดแล้ว ถ้าปรากฏว่าผู้ได้ยึดถือครอบครองทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าที่ตนได้กระทำความผิด ศาลมี

อำนาจสั่งให้ผู้กระทำผิด คณงาน ผู้รับจ้าง ผู้แทนและบริวารของผู้กระทำผิดออกไปจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

3) ห้ามเข้าไปในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าโดยมิได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ หรือเมื่อได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ให้เข้าไปแล้ว ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขในกฎกระทรวง ดังนั้น ผู้ที่ประสงค์จะเข้าไปในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าจึงจำเป็นต้องได้รับอนุญาตเสียก่อน การติดต่อขออนุญาตนั้นกระทำได้ที่ส่วนอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมป่าไม้ กรุงเทพฯ และที่ทำการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่านั้น ตั้งอยู่ทุกแห่ง การเข้าไปใช้ประโยชน์ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าโดยการศึกษาวิจัยทางวิชาการปัจจุบัน กำหนดให้งานวิจัยทุกประเภทที่กระทำในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุกแห่ง ต้องได้รับการตรวจสอบจากคณะกรรมการวิชาการ ของกรมป่าไม้ โดยได้รับอนุมัติจากอธิบดีกรมป่าไม้ภายใต้ความเห็นชอบจากคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ซึ่งทุกโครงการจะต้องมีเจ้าหน้าที่จากกรมป่าไม้ร่วมในการวิจัยดังกล่าว และต้องรายงานความก้าวหน้าเป็นระยะ เมื่อเสร็จสิ้นงานวิจัยแล้วจะต้องส่งรายงานฉบับสมบูรณ์ให้กรมป่าไม้จำนวนหนึ่งชุดด้วย

ในการจัดการพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าจึงมีนโยบาย กฎหมาย และระเบียบปฏิบัติ และหน่วยงานที่รับผิดชอบขึ้นในภาครัฐ สำหรับแนวนโยบายเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากร ได้กำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาโดยตลอด ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นเรื่องการป้องกัน ปราบปราม และการขยายพื้นที่ประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าให้เพิ่มมากขึ้น และในแผนฉบับที่ 7 ได้กำหนดให้มีป่าอนุรักษ์ร้อยละ 25 ของพื้นที่ประเทศ ทั้งนี้เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ที่หาได้ยากและป้องกันภัยธรรมชาติอันเกิดจากน้ำท่วมและการพังทลายของดิน ตลอดทั้งเพื่อประโยชน์ในการศึกษาวิจัยและนันทนาการของประชาชน ดังนั้นพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าจึงจัดเป็นส่วนหนึ่งของป่าอนุรักษ์ซึ่งรัฐบาล ได้กำหนดแนวทางในการดำเนินงานไว้ โดยให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และกรมป่าไม้กำหนดกรอบแนวทางในการดำเนินงาน โดยยึดถือกรอบการปฏิบัติตามแนวนโยบายของรัฐบาล แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และนโยบายการป่าไม้แห่งชาติ ดังนี้ (ทวี หนูทอง, 2539)

- 5.1) เร่งรัดการทำเครื่องหมายแนวเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ให้ชัดเจน
- 5.2) จัดทำแผนการอพยพรายกรออกจากเขตป่าอนุรักษ์ และดำเนินงานจัดที่ดินทำกินให้เกษตรกรในเขตป่าเสื่อมโทรม
- 5.3) ส่งเสริมการประชาสัมพันธ์ เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกและเสริมสร้างความรู้เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า
- 5.4) ปลูกป่าเป็นแนวกันชนในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า
- 5.5) กำหนดการจัดตั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเพิ่มเติม

หน่วยงานที่รับผิดชอบในการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์ป่า ที่เกี่ยวข้องกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มีหน่วยงานที่รับผิดชอบคือ ส่วนอนุรักษ์สัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กรมป่าไม้ มีการดำเนินการจัดการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 มีประสิทธิภาพและสามารถดำรงไว้ซึ่งเผ่าพันธุ์และปริมาณของพืชพรรณ สัตว์ป่าในธรรมชาติได้แล้ว ปริมาณการเพิ่มพูนของทรัพยากรจะอยู่ในระดับสูง และสามารถตอบสนองการให้ประโยชน์อย่างยั่งยืนตราบเท่าที่สาธารณชนไม่ทำลาย หรือทำให้พืชพรรณและสัตว์ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลดน้อยลง เป็นการนำผลผลิตของอัตราส่วนที่เกินของทรัพยากรมาใช้ประโยชน์

มาตรการในการจัดการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเพื่อความยั่งยืนเป็นพื้นฐานสำคัญ จะก่อให้เกิดความมั่นคงแห่งปัจจัยหลักอย่างน้อย 4 ประการ (ทวิ หนูทอง, 2539) ดังนี้

1) ความมั่นคงทางการเมือง ระบบการปกครองของประเทศไทยเหมาะสมกับวิถีชีวิตและค่านิยมของประชาชน รัฐบาลมีเสถียรภาพพอสมควรจึงสามารถบริหารประเทศได้ด้วยความราบรื่น บ้านเมืองสงบเรียบร้อย ประชาชนส่วนใหญ่อยู่ดีมีสุขพอสมควร แต่ในบางขณะอาจมีการก่อกวนให้บ้านเมืองเกิดความยุ่งเหยิงทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ในเรื่องของการบุกรุกเพื่อยึดครองพื้นที่ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มีการใช้กำลังมวลชนและอิทธิพลมากัดดันและขู่เข็ญรัฐบาล ทำให้บ้านเมืองวุ่นวาย ซึ่งถ้าหากพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าได้รับการจัดการแบบยั่งยืน ก็จะสามารถผ่อนคลาย หรือลดปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่า การใช้กำลังมวลชนและอิทธิพลลงได้ จะทำให้บ้านเมืองสงบเรียบร้อย

2) ความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ รากฐานทางเศรษฐกิจของประชาชนไทยโดยเฉพาะผู้คนในชนบท ต้องอาศัยทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ในการดำรงชีวิต การอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้อย่างยั่งยืนคือการรักษาคุณสมบัติของดินและน้ำอย่างยั่งยืนด้วย ซึ่งจะทำให้ประชาชนอยู่ดีกินดี มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ ประเทศชาติก็สามารถพัฒนาได้อย่างทั่วถึงทางด้านเกษตร อุตสาหกรรม การขนส่ง การค้า และการพัฒนาด้านอื่น ๆ

3) ความมั่นคงทางด้านสังคม การจัดการพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่ามุ่งเน้นหลักความเป็นธรรมในสังคม เกื้อหนุนการมีคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน ตลอดจนความเสมอภาคในการดำรงชีวิต ก่อให้เกิดความสุขและความมั่นคงในสังคมไทย

4) ความมั่นคงด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การพลังงาน และสิ่งแวดล้อม การจัดการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่ามีส่วนช่วยเพิ่มศักยภาพของชาติ ให้สามารถตอบสนองความต้องการของคนในชาติ สามารถส่งเสริมพัฒนาการเกษตร อุตสาหกรรม การขนส่ง และการค้าได้โดยขึ้นอยู่กับความสามารถช่วยให้มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับประชาชนจะดำรงชีพได้อย่างผาสุก ปลอดภัย เจริญก้าวหน้า และปราศจากสิ่งแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม

2.1.2 แนวคิดการดำเนินงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ “บ้านเล็กในป่าใหญ่”

1) ความเป็นมาของโครงการ

ผืนป่าอมก๋อยที่อุดมสมบูรณ์และกว้างใหญ่ปกคลุมเทือกเขาใหญ่น้อยอันสลับซับซ้อน เป็นแหล่งกำเนิดของต้นน้ำลำธารหลายสายที่ไหลมาบรรจบกับแม่น้ำปิง ซึ่งถือเป็นสายเลือดเส้นใหญ่ที่หล่อเลี้ยงชีวิตหลายสรรพสิ่ง ประกอบกันเป็นสภาวะธรรมชาติที่สมดุล และด้วยความรักที่ของป่าที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้ป่าแห่งนี้เป็นที่ดินกำเนิดของสัตว์ป่านานาชนิด ซึ่งแต่เดิมนั้นมีอาศัยอยู่ในป่าทั่วไปของประเทศโดยเฉพาะสัตว์ป่าที่หาได้ยาก แต่เมื่อความเจริญทางด้านวัตถุอุปโภคบริโภคการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเกินสมดุลและไม่ระมัดระวัง ส่งผลให้พื้นที่ป่าไม่ถูกทำลายลง โดยเหลือพื้นที่ป่าสมบูรณ์ที่เป็นแหล่งกำเนิดของสัตว์ป่าไม่มากนัก ปัจจุบันพื้นที่เขตป่าสงวนแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอมก๋อยมีพื้นที่เหลือประมาณหนึ่งล้านสี่แสนไร่เศษเท่านั้น

ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของป่าต้นน้ำลำธารของป่าอมก๋อย จึงเป็นป่าที่มีชาวเขาหลายเผ่าเข้ามาอาศัย ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำไร่เลื่อนลอยล่าสัตว์ป่าเพื่อใช้เป็นอาหารและการซื้อขาย รวมทั้งการรับจ้างตัดไม้ เนื่องจากผู้คนในพื้นที่ป่าได้เข้ามาจับตากับการตัดไม้ทำลายป่า โดยว่าจ้างให้ราษฎรในพื้นที่เป็นผู้ดำเนินการตัดไม้ แล้วทำการขนย้ายออกมาในรูปแบบต่าง ๆ อีกทั้งมีบุคคลอีกกลุ่มหนึ่งเข้าไปว่าจ้างราษฎรในพื้นที่ให้ล่าสัตว์ป่า หรือเข้าไปเป็นนักล่าเองด้วยอาวุธทันสมัย ส่งผลให้สภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์ในอดีตเริ่มสูญสลายลง

กระทั่งวันที่ 4 มีนาคม 2534 นับเป็นวันเริ่มต้นการอนุรักษ์ป่าอมก๋อย สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนิน ไปทรงเยี่ยมราษฎรที่บ้านห้วยหล่อตูด ตำบลแม่ต๋อน อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ระหว่างประทับเฮลิคอปเตอร์พระที่นั่งจากพระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ไปยังบ้านห้วยหล่อตูด เฮลิคอปเตอร์ได้บินผ่านผืนป่าอันกว้างใหญ่ของป่าอมก๋อย ทรงทอดพระเนตรเห็นความหนาแน่นสมบูรณ์ของป่าไม้ และทรงทราบว่าในผืนป่ามีสัตว์ป่าหลายชนิดอาศัยอยู่มากมาย อาทิ ช้าง และกวางผา รวมทั้งมีราษฎรอาศัยอยู่เป็นเวลานานแล้ว แต่ส่วนใหญ่ยังยากจนอยู่ ก็ทรงห่วงใย จึงได้พระราชทานพระราชดำริให้อนุรักษ์สภาพป่า และชีวิตสัตว์ป่าให้รอดพ้นจากการทำลาย โดยไม่ทำ ความเดือดร้อนแก่ราษฎรที่อาศัยในพื้นที่นั้น ดังที่ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งไว้ว่า

“ความจริงเขาเดินอยู่ในป่าเขาก่อนที่พวกเราจะเข้าไปเสียอีก เพราะฉะนั้นต้องเห็นใจเขา เราต้องช่วยเขา จะไปห้ามเขา ไปกวาดต้อนเขาลงมาอยู่พื้นล่างนั้น เขาอาจลำบาก ทำมาหากินยาก ดังนั้นจึงควรวางโครงการอะไรสักอย่าง ที่จะให้เขาอยู่กับที่ไม่ขยาดัว โดยหาอะไรให้เขาทำ เช่น ศิลปอาชีพ”

2) แนวคิดโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ “บ้านเล็กในป่าใหญ่”

พระราชดำริข้างต้นจึงเป็นที่มาของโครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ หรือโครงการอนุรักษ์สภาพป่าไม้บริเวณป่าสงวนแห่งชาติ ป่าอมก๋อย แม่ตั้น อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ และได้พระราชทานพระราชดำริแนวทางการอนุรักษ์ไว้ว่า

“ให้มีการดำเนินการอนุรักษ์สภาพป่าไม้บริเวณป่าสงวนแห่งชาติ ป่าอมก๋อย ยางเปียง แม่ตั้น ในพื้นที่อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ เนื้อที่ประมาณ 1,437,500 ไร่ ให้คงมีสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์” โดยให้มีการดำเนินการดังนี้

- 1) รักษาป่าที่อุดมสมบูรณ์ ไม่ให้ถูกทำลายต่อไป
- 2) ฟื้นฟูสภาพป่าที่ถูกทำลายให้คืนสู่สภาพธรรมชาติ โดยให้มีทั้งป่าธรรมชาติและป่าไม้ใช้สอย
- 3) พัฒนาคุณภาพชีวิตราษฎรให้ดีขึ้น ให้มีอาชีพและที่ทำกินเป็นหลักแหล่ง โดยไม่ได้รับความเดือดร้อนเพื่อให้ “คน” กับ “ป่า” อยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนในลักษณะ “บ้านเล็กในป่าใหญ่” โดยมีราษฎรเป็นผู้รักษาป่า

หลังจากที่ได้รับพระราชเสาวนีย์และได้รับหนังสือจากราชเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถแล้ว ทางกองทัพภาคที่ 3 และกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค 3 ได้ออกคำสั่งแต่งตั้งคณะทำงานและมอบหมายให้มณฑลทหารบกที่ 33 ดำเนินการจัดตั้งกองอำนวยการโครงการขึ้นที่อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้ชื่อว่า “โครงการอนุรักษ์สภาพป่าในพื้นที่อำเภออมก๋อยอันเนื่องมาจากพระราชดำริ” มีผู้บัญชาการมณฑลทหารบกที่ 33 เป็นผู้อำนวยการโครงการเปิดทำการเมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม 2534 โดยมีวัตถุประสงค์เป้าหมายและหลักการตามแนวทางพระราชดำริ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ เนื่องในวโรกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระชนมายุครบ 60 พรรษาในปี 2535 (กองอำนวยการโครงการอนุรักษ์สภาพป่าในพื้นที่อำเภออมก๋อย, 2542)

3) การดำเนินงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ “บ้านเล็กในป่าใหญ่”

โครงการอนุรักษ์สภาพป่าในพื้นที่อำเภออมก๋อย ได้กำหนดระยะเวลาในขั้นต้น 5 ปี คือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 ถึง 2539 โดยมีแผนการดำเนินงานเป็น 2 ห้วง โดยในห้วงแรก เป็นแผนงานเร่งด่วน เพื่อป้องกันการบุกรุกทำลายป่า ล่าสัตว์ป่า เริ่มตั้งแต่เดือนกรกฎาคม ถึงกันยายน 2534 ส่วนห้วงที่สอง นั้นเป็นการดำเนินงานตามแผนแม่บทระยะที่ 1 ตั้งแต่เดือนตุลาคม 2534 ถึงเดือนกันยายน 2539 และตั้งแต่ได้เริ่มดำเนินการโครงการในเดือนกรกฎาคม 2534 ถึงปี 2542 ได้มีการดำเนินงานไปแล้วดังนี้ (กองอำนวยการโครงการอนุรักษ์สภาพป่าในพื้นที่อำเภออมก๋อย, 2542)

3.1) แผนงานเร่งด่วนเพื่อป้องกันการบุกรุกทำลายป่า ลำสัตว์ป่า เริ่มด้วยการส่งชุดปฏิบัติการเข้าประจำพื้นที่และออกลาดตระเวนเพื่อสกัดกั้นเส้นทางการลักลอบตัดไม้ทำลาย และการล่าสัตว์ป่า ขณะเดียวกันได้ส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปประชุม อบรมสร้างความเข้าใจกับราษฎรถึงความสำคัญของป่าไม้ สัตว์ป่า ทั้งนี้เพื่อโน้มน้าวให้ราษฎรยุติการล่าสัตว์ป่า การตัดไม้ทำลายป่า เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และเมื่อวันที่ 9 สิงหาคม 2534 เป็นวันแห่งศูนย์รวมดวงใจทุกดวงที่เคยเป็นนักล่าสัตว์ป่า เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา 12 สิงหาคม 2534

3.2) สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงริเริ่มจัดตั้ง “โครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่” ขึ้น โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งครอบครัวที่อาศัยอยู่ในป่าเป็นรูปบ้านเล็กในป่าใหญ่ ซึ่งมีบ้านห้วยไม้หก ตำบลม่อนจอง อำเภออมก๋อย เป็นหมู่บ้านแรก เพื่อยังยมิให้ราษฎรเข้าไปเผาป่าทำไร่เลื่อนลอย และนำระบบอาชีพใหม่มาสู่หมู่บ้าน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตราษฎร โดยจัดให้มีที่ทำกินเป็นหลักแหล่ง ทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานทรัพย์สินให้จัดตั้งธนาคารข้าว พร้อมกับพระราชทานข้าวเปลือกจำนวน 10 เกวียนไว้ช่วยเหลือราษฎรที่ขาดแคลนข้าว

3.3) หลักการของบ้านเล็กในป่าใหญ่ในขั้นต้น คือการพัฒนาหมู่บ้านหลักให้สมบูรณ์แบบ เป็นตัวอย่างเพื่อให้ราษฎรที่ตั้งบ้านเรือนกระจัดกระจายอยู่那儿 เกิดความรู้สึกอยากเข้ามารวมกลุ่มมีชีวิตใหม่ที่ดีขึ้นในหมู่บ้านที่ได้มีการพัฒนาพื้นที่ทำกิน และมีรายได้จากระบบสหกรณ์ของหมู่บ้าน ซึ่งสามารถช่วยให้ชีวิตเขาอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ดังพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ที่ว่า “ให้ป่าอยู่กับคนได้ คนอยู่กับป่าได้ โดยไม่มีการทำลาย” โครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ ซึ่งมีบ้านห้วยไม้หกเป็นต้นแบบนั้น ได้ขยายโครงการไปยังบ้านนาไคร้ และบ้านห้วยปู ตำบลยางเปียง อำเภออมก๋อยในเวลาต่อมา

3.4) แผนงานการดำเนินการในระยะแรก เป็นแผนงานตามโครงการระยะ 5 ปี ตั้งแต่ 2535 – 2539 ซึ่งได้ดำเนินการแล้วจำนวน 3 แผนงาน ได้แก่

3.4.1) แผนงานป้องกันรักษาป่า อนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า สภาพแวดล้อม และฟื้นฟูสภาพป่า

3.4.2) แผนงานพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน

3.4.3) แผนงานพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต

ผลการดำเนินงานที่ผ่านมานับว่าประสบผลสำเร็จในระดับหนึ่ง แต่มีงานบางอย่าง ยังไม่บรรลุเป้าหมาย เนื่องจากงบประมาณที่ได้รับ ไม่สอดคล้องกับห้วงเวลาดำเนินงานตามแผนแม่บท อีกทั้งงานด้านการอนุรักษ์สภาพป่ายังไม่ครอบคลุมพื้นที่โครงการทั้งหมด และงานด้านการจัดระเบียบชุมชนลุ่มน้ำนาไคร้ที่ดำเนินการยังไม่เรียบร้อย หน่วยงานร่วมโครงการจึงมีมติให้ขยายเวลาดำเนินงาน โครงการออกไปในระยะที่ 2 ตั้งแต่ปี 2541 – 2544

3.5) จากการดำเนินการของโครงการที่ผ่านมาปรากฏว่า ได้มีราษฎรส่วนหนึ่งที่อาศัยในพื้นที่ตอนกลางของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอมก๋อย ได้รับความเดือดร้อนจากกรณีมีช้างป่าได้เข้าไปทำลายพืชไร่พืชสวนของราษฎร เนื่องจากที่ตั้งของหมู่บ้านอยู่ในเขตพื้นที่ทำกินของโขลงช้างป่า ดังนั้นเมื่อวันที่ 24 มกราคม 2536 กลุ่มราษฎรบ้านลิซอหลังเมืองได้ทูลเกล้าถวายฎีกาคอสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ณ บ้านห้วยไม้หก ตำบลม่อนจอง อำเภออมก๋อย เกี่ยวกับกรณีช้างป่าทำลายพืชไร่พืชสวนอยู่เป็นประจำ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จเยี่ยมราษฎรบ้านลิซอหลังเมือง ซึ่งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอมก๋อย เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2536 และได้มีพระราชเสาวนีย์ ตามหนังสือกองทัพภาคที่ 3 และกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน ภาค 3 ที่ นร 5106/316 ลงวันที่ 11 กุมภาพันธ์ ดังนี้

3.5.1) จำเป็นต้องให้ราษฎรออกจากพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอมก๋อย เพื่อรักษาป่าต้นน้ำลำธารเอาไว้

3.5.2) ชี้แจงเปรียบเทียบให้ราษฎรเข้าใจถึงการรักษาป่าไม้ที่สมบูรณ์ ย่อมรักษาป่าและป่าที่ถูกทำลายไม่สามารถรักษาต้นน้ำได้

3.5.3) ชี้แจงให้ราษฎรได้ทราบถึงผลเสียที่เกิดขึ้นจากการเพาะปลูก และการใช้ยาฆ่าแมลง

3.5.4) การดำเนินงานด้านศิลปอาชีพ หออาชีพทดแทนให้ราษฎรในเรื่องการทำไร่และการปลูกพืชเสพติด โดยให้กองอำนวยการโครงการอนุรักษ์สภาพป่าในพื้นที่อำเภออมก๋อย คัดเลือกรายกรเข้ารับการศึกษาที่กองศิลปชีพพิภพพิงค์ฯ

3.5.5) ให้รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และอธิบดีกรมป่าไม้ (สมัยนั้น) จัดหาวิทยากรอบรมราษฎรในเรื่องการใช้ยาฆ่าแมลง และจัดพื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำกินให้ราษฎรกลุ่มบ้านหลังเมือง (บ้านมุเซอเก่า บ้านมุเซอใหม่ บ้านลิซอหลังเมือง บ้านกะเหรียงหลังเมือง และบ้านอมแพม)

กองทัพภาคที่ 3 และกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน ภาค 3 จึงได้เชิญหน่วยงานร่วม โครงการประชุมจัดทำแผนการปฏิบัติให้สอดคล้องกับแนวพระราชเสาวนีย์ เรียกว่า “แผนแม่บทพื้นที่ รับการอพยพบ้านนาไคร้” ได้กำหนดย้ายราษฎร จำนวน 4 หมู่บ้าน คือ บ้านมุเซอเก่า บ้านมุเซอใหม่ บ้านบ้านกะเหรียงหลังเมือง และบ้านอมแพม ตำบลม่อนจอง อำเภออมก๋อย มาอยู่ที่บริเวณบ้านนาไคร้ ตำบลยางเปียง อำเภออมก๋อย ซึ่งมีราษฎรอาศัยอยู่เดิมคือบ้านยางนาไคร้ เพื่อจัดทำเป็น “โครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่” ส่วนราษฎรบ้านลิซอหลังเมืองนั้นทางโครงการได้ย้ายไปยังพื้นที่โครงการฟื้นฟูสภาพป่าไม้ ในเขตพื้นที่อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ เรียบร้อยแล้วตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2537

3.6) ส่วนราชการต่าง ๆ ได้เข้าไปดำเนินงานตามแผนแม่บท ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 และเมื่อเดือนธันวาคม 2542 ได้มีราษฎรกลุ่มหลังเมืองที่สมัครใจ ได้เคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่รองรับที่จัดเตรียมไว้ จำนวน 25 ครอบครัว รวม 134 คน

3.7) จากผลการดำเนินงานในพื้นที่โครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ สรุปได้ดังนี้

3.7.1) แผนงานรักษาป่า อนุรักษ์สัตว์ป่า สภาพแวดล้อมและฟื้นฟูสภาพป่า

- งานโครงการป้องกันรักษาป่า
- งานโครงการปลูกป่าและบำรุงป่า
- งานโครงการอนุรักษ์สัตว์ป่า

3.7.2) แผนงานพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน

- งานโครงการพัฒนาแหล่งน้ำ
- งานโครงการสำรวจพื้นที่
- งานโครงการพัฒนาเส้นทางคมนาคม
- งานโครงการพัฒนาที่ดินเพื่อการเกษตร

3.7.3) แผนงานพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต

- งานโครงการพัฒนาสาธารณสุข
- งานโครงการพัฒนาด้านการศึกษา
- งานโครงการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ งานส่งเสริมการเกษตร

(กองอำนวยการโครงการอนุรักษ์สภาพป่าในพื้นที่อำเภออมก๋อย, 2542)

2.1.3 * แนวคิดผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม สภาพความเป็นอยู่ รวมทั้งวิถีการดำรงชีวิต เป็นการวิเคราะห์ระบบนิเวศวิทยาชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการดำเนินโครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่

1) ความสำคัญและความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่า “การเปลี่ยนแปลง” เป็นกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติที่ทุกสรรพสิ่งทั้งหลายในโลก จะต้องเผชิญอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็ นสิ่งที่ มีชีวิต ไม่มีชีวิต เคลื่อนที่ได้และเคลื่อนที่ไม่ได้ จะต้องผ่านกฎเกณฑ์ดังกล่าวด้วยกันทั้งสิ้น ตัวอย่างเช่น ป่าดงดิบที่หนาที่บด้วยต้นไม้ น้อยใหญ่ อีกทั้งมีสัตว์ป่าและโรคภัยไข้เจ็บมากมาย จนมนุษย์ไม่สามารถเข้าถึงได้ในช่วงศตวรรษหนึ่ง อาจถูกตัดโค่นเอาไปใช้ประโยชน์ในเวลาต่อมา ยิ่งไปกว่านั้นประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติชี้ให้เห็นว่า แหล่งอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ของโลกบริเวณลุ่มแม่น้ำไนล์ ลุ่มแม่น้ำไทกริสยูเฟรติส ลุ่มแม่น้ำฮวงโห

นับเป็นแหล่งอารยธรรมที่แสดงถึงความสามารถ ความปราณีตละเอียดอ่อนทางอารมณและสติปัญญา จึงได้แสดงออกในรูปของจิตรกรรมประติมากรรม และสถาปัตยกรรมที่สวยงามอลังการ จนกลายเป็นสิ่งมหัศจรรย์ของโลกในทศวรรษหนึ่ง แต่ความสวยงามของวัฒนธรรมดังกล่าวมีอาจดำรง ยั่งยืนอยู่ได้ เหล่านี้ได้กลายเป็นประวัติศาสตร์แห่งความงาม และความมหัศจรรย์ในอีกทศวรรษหนึ่ง ทั้งนี้เพราะ ทุกสรรพสิ่งไม่ว่าจะยิ่งใหญ่หรือสำคัญมากเพียงใดก็ตาม ก็ต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์แห่งการ เปลี่ยนแปลงด้วยกันทั้งสิ้น

เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ชอบอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม และมีการพึ่งพาอาศัยรวมทั้ง การติดต่อสัมพันธ์กันทั้งนี้เพื่อให้มีชีวิตอยู่รอด มีความปลอดภัย มีมิตรภาพ มีความรัก มีการตอบสนอง ซึ่งกันและกัน และมีการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข จึงอยู่รวมกันและจำเป็นต้องสร้างกฎเกณฑ์แบบแผน การดำเนินชีวิตของแต่ละกลุ่ม ตามเงื่อนไขหรือสภาวะการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อให้สมาชิกในสังคม หรือในชุมชนได้มีการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่ตั้งไว้ ทั้งความสัมพันธ์ของบุคคลในครอบครัว เครือญาติ สมาชิกทั้งภายในและภายนอกชุมชน ซึ่งความต้องการและความปรารถนาของแต่ละบุคคลนี้จะแตกต่างกัน ไป แต่ละชุมชนจะหาข้อตกลงร่วมกัน โดยมีอำนาจบังคับให้ปฏิบัติตามข้อตกลงนั้น ซึ่งจะดำเนิน ไปได้ต้องอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มโดยมีข้อตกลงเป็นสื่อเชื่อม (พิทยา สายหู, 2534)

✧ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีซึ่งเป็นตัว กำหนดการกระทำ และความสัมพันธ์ของคนในสังคมที่มีต่อกันและกัน เนื่องจากสังคมเน้นระบบความสัมพันธ์ของผู้คนที่อยู่รวมกันในกลุ่ม ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงทาง ด้านระบบความสัมพันธ์ของผู้คนที่อยู่รวมกัน (พิทยา สายหู, 2538) อีกทั้งเป็นการเปลี่ยนแปลงด้าน แนวคิดของผู้คนดังกล่าวด้วย ซึ่งผลการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอาจก้าวหน้าหรือล่าหลัง อาจเป็นการ เปลี่ยนแปลงชั่วคราวหรืออย่างถาวร อาจเป็นไปในทิศทางเดียวกันหรือหลายทิศทาง หรืออาจก่อให้เกิด ประโยชน์หรือโทษก็ได้ ✧

Johnson, Harry Morton (1917) ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของระบบสังคมและสถาบันทางสังคมเกิดขึ้นเมื่อสิ่งใดก็ตามอยู่คงที่ หรือไม่มีการเปลี่ยนแปลงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น นอกจากนี้ในการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างนั้น สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ การเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อหน้าที่ (Function) ของระบบนั้น คือทำให้บรรลุเป้าหมาย ได้ดีขึ้นหรืออาจน้อยลง เป็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการจัดระเบียบบทบาทและเนื้อหาของบทบาท อยู่ในวงแคบ ๆ

2) แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนทางสังคมและวัฒนธรรม

ดังได้กล่าวแล้วว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของสังคม ที่มีอยู่ การเปลี่ยนแปลงเป็นส่วนประกอบหรือความสัมพันธ์รวมทั้งวัฒนธรรมของสังคมนั้นด้วย สาเหตุที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (โสภา ชูพิกุลชัย, 2522) มีดังนี้

2.1) เกิดจากการพัฒนาด้านวัตถุเนื่องจากวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้มีการผลิตและการใช้เครื่องมือเครื่องจักรอันทันสมัยในการเพิ่มผลผลิตมากขึ้น ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมที่มุ่งจากภาคเกษตรกรรมมาสู่ภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น

2.2) เกิดจากการเปลี่ยนแปลงค่านิยมที่ยึดถืออยู่เดิม การให้ความช่วยเหลือกันและกัน การเห็นใจซึ่งกันและกัน ได้เปลี่ยนมาเป็นแบบตัวใครตัวมัน ใครดีใครอยู่ ผลการเปลี่ยนแปลงค่านิยมที่ยึดถือกันมาแต่เดิมนั้นทำให้กลายเป็นคนใจแคบและเห็นแก่ตัว

2.3) เกิดจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางครอบครัว แต่เดิมเป็นครอบครัวใหญ่ที่อาศัยอยู่ร่วมกันทั้ง พ่อ แม่ ลูก ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา กลายมาเป็นครอบครัวสมัยใหม่ที่มีเฉพาะ พ่อ แม่ ลูก ผลจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางครอบครัวนี้ ทำให้ความอบอุ่นและความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวรูปแบบเดิมเปลี่ยนแปลงกลายเป็นความเหินห่าง

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามที่กล่าวข้างต้น กล่าวได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง ซึ่งเปรียบเทียบความแตกต่างจากระยะเวลาหนึ่ง เปลี่ยนแปลงไปสู่อีกระยะหนึ่ง ซึ่งเป็นความแตกต่างสิ่งของสิ่งเดียวกันเมื่อเปรียบเทียบกันในเวลาที่ต่างกัน

3) ปัจจัยที่อิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

ปัจจัยที่ผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมมี 2 ปัจจัย (สนธิ สมัครการ, 2525) ดังนี้

3.1) ปัจจัยภายนอก เป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นจากภายนอกชุมชน ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ ระบบสาธารณูปโภค เมื่อรัฐบาลดำเนินการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค อาทิเช่น ถนนหนทาง ไฟฟ้า โรงเรียน เป็นต้น ส่งผลให้ชุมชนชนบทได้รับการพัฒนาที่ดีขึ้น ส่วนการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เนื่องจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากสังคมเมือง ไปสู่สังคมชนบท เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมชนบทและสังคมเมืองนั้นมีอยู่มากมาย ซึ่งต้องพึ่งพาอาศัยกันในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ขณะเดียวกันการสื่อสารจากสื่อต่าง ๆ ก็มีอิทธิพลอย่างมากและเป็นไปอย่างรวดเร็วต่อชุมชนชนบท ทำให้ชาวชนบทได้รับข้อมูลข่าวสารมากขึ้น จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในที่สุด

3.2) ปัจจัยภายนอก เป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่ในชุมชนที่ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมได้ ปัจจัยดังกล่าว ได้แก่ ปัจจัยทางนิเวศวิทยา คือ สิ่งแวดล้อม สถานที่ตั้งของหมู่บ้าน ลักษณะกายภาพของที่ดิน และอื่น ๆ เป็นต้น ถ้าหากชุมชนตั้งอยู่ในสภาพนิเวศที่ดีก็จะพัฒนาชุมชนของตนให้ดีขึ้นได้ ซึ่งทำให้มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี นอกจากนี้ปัจจัยทางด้านบุคลิกภาพ ซึ่งเป็นปัจจัยส่วนบุคคลของสมาชิกแต่ละคนในหมู่บ้าน อาทิ ความเป็นผู้นำที่มีความรู้ความสามารถ ความต้องการมีส่วนร่วมหรือมีบทบาทในการพัฒนา เป็นต้น ก็มีมีส่วนช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมได้เช่นกัน

4) ปัจจัยทางนิเวศวิทยาที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

นักการศึกษาเช่น Steward ได้เน้นย้ำว่าปัจจัยทางนิเวศวิทยา (Ecology) กับการปรับปรุงวัฒนธรรมต่อสิ่งแวดล้อม เป็นมูลเหตุเบื้องต้นของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ความคิดเห็นในเรื่องนี้มีแตกต่างกันออกไป แต่โดยสรุปแล้วปัจจัยทางนิเวศวิทยาที่เป็นสาเหตุทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม อาจแบ่งได้เป็น 2 ปัจจัย คือปัจจัยสิ่งแวดล้อมภูมิศาสตร์ และปัจจัยสิ่งแวดล้อมทางด้านประชากร ดังนี้ (มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2546)

4.1) ปัจจัยสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์

การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม โดยธรรมชาติ มีผลไปถึงระบบสังคมเกือบทั้งหมด การเปลี่ยนแปลงของลมฟ้าอากาศ การที่ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ลดน้อยลง ความอดอยากหรือความแห้งแล้งโดยธรรมชาติ โรคระบาด และแม้แต่การเกิดคลื่นความร้อนอย่างรุนแรง หรือมีหิมะตกหนัก ก็ก่อให้เกิดความกดดันต่อชีวิตของสังคม นอกเหนือไปจากเหตุการณ์ที่เป็นวิกฤตการณ์เหล่านี้แล้ว ความกดดันยังเกิดได้จากความจริงที่ว่า ทรัพยากรธรรมชาติส่วนมาก (รวมทั้งเนื้อที่เวลาและพลังงานของมนุษย์) อาจมีจำนวนจำกัด และมีผลต่ออัตราการนำเอามาใช้ การค้นพบทางวิทยาศาสตร์ทำให้มนุษย์สามารถควบคุมพลังงานธรรมชาติได้หลายอย่าง แต่ผลที่มีต่อระบบสังคมก็ยังคงมีอยู่

สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นแหล่งทรัพยากรสำหรับมนุษย์และสังคม เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ต่อไป และทำให้การตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์บรรลุถึงเป้าหมาย สังคมทุกแห่งได้ทรัพยากรต่าง ๆ จากธรรมชาติสิ่งแวดล้อม อาทิเช่น อาหาร น้ำ แร่ธาตุ เคมีภัณฑ์ อุปกรณ์ การก่อสร้าง เชื้อเพลิงต่าง ๆ พลังงานจากดวงอาทิตย์ ลมฟ้าอากาศ ไฟฟ้า และแม้แต่เวลาอาจเรียกได้ว่าเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติของสังคมมนุษย์

ในต้นขั้วโลกและทะเลทราย เมืองใหญ่ ๆ นั้นเกิดขึ้นได้ยาก เนื่องจากไม่มีผลผลิตทางเศรษฐกิจมากเพียงพอ มีศิลปะเกิดขึ้นเพียงเล็กน้อย และไม่มีการเรียนรู้ทางด้านนี้ เนื่องจากเวลาและพลังงานที่มีอยู่ต้องใช้ในการต่อสู้เพื่อให้ชีวิตอยู่รอด ในสภาพภูมิศาสตร์แบบนี้ย่อมมีความเป็นอยู่คงที่ การเปลี่ยนแปลงเกิดได้ยาก ถ้ามีการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แล้ว การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นก็เป็นไปได้ช้าและไม่สำคัญ เนื่องจาก โครงสร้างของสถาบันต่าง ๆ ไม่ต้องการปรับปรุงแก้ไข

พวกเอสกิโมต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อมในแถบอาร์คติก และอากาศแบบนี้ ในแต่ละปีหัวหน้าครอบครัวชาวเอสกิโมต้องถูกบังคับให้ทำงานต่าง ๆ กัน ซึ่งแล้วแต่ฤดูกาล ธรรมชาติจึงเป็นผู้บ่งบอกเวลา โดยกำหนดไว้แน่นอนว่า เมื่อใดมนุษย์ต้องดำเนินชีวิตแบบใด

แต่ในเขตที่อากาศอบอุ่นนั้นเมื่อมีทรัพยากรธรรมชาติมากพอเพียง มีวิธีการขนส่งที่ธรรมชาติเอื้ออำนวยแล้ว ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเกิดขึ้นได้ แต่สิ่งนี้มีได้เป็นสาเหตุเพียงอย่างเดียวของการเปลี่ยนแปลง ดังเห็นได้จากอเมริกันอินเดียนยังรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเอาไว้ได้กว่าศตวรรษ ในขณะที่ชาวยุโรปซึ่งมีเทคนิควิทยาการที่ก้าวหน้ากว่า อีกทั้งมีค่านิยมที่แตกต่างกันออกไป แต่อาศัยอยู่ในอาณาเขตเดียวกันสามารถปรับเปลี่ยนสภาพวัฒนธรรมและสังคม ให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมและทันสมัยมากกว่า

ทำนองเดียวกัน การขาดทรัพยากรธรรมชาติก็อาจเป็นอุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลงในบางด้าน ประเทศที่มีประชากรมากและเป็นชาติใหญ่เมื่อขาดอุปกรณ์การทำสงครามสมัยใหม่ เช่น ถ่านหิน เหล็ก และน้ำมันในอาณาเขตของตน ก็อาจถูกจำกัดความสามารถหรือทำให้ไม่อาจเป็นประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจและทางทหารได้ ดังนั้นสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์จึงจำกัดขอบเขตของการเปลี่ยนแปลง เช่นเดียวกับการยอมให้เกิดความก้าวหน้าขึ้นไปพร้อม ๆ กัน

นักสังคมศาสตร์ส่วนใหญ่ไม่ยอมรับข้อที่ว่า ลักษณะภูมิศาสตร์เป็นปัจจัยที่กำหนดสภาพสังคมมนุษย์อย่างแน่นอน ในบางครั้งมนุษย์ล้มหรือลดความสำคัญของการพึ่งสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติให้น้อยลงไป เนื่องจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีได้เข้ามามีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงอารยธรรมมนุษย์ในบางขอบเขต เทคนิควิทยาสมัยใหม่ทำให้มนุษย์สามารถต่อสู้ ควบคุม และสามารถใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าที่เคย อย่างไรก็ตาม ทุกครั้งที่เกิดแผ่นดินไหวหรือได้ฝุ่นขึ้นก็ทำให้มนุษย์หันมาคิดว่า เราไม่สามารถหนีพ้นธรรมชาติได้ ผลลัพธ์อื่น ๆ ที่ธรรมชาติมีต่อสังคมมนุษย์มีอยู่อย่างมากมาย เช่น ปริมาณน้ำฝนที่ลดลงในปีหนึ่ง หรือการเปลี่ยนแปลงอุณหภูมิอากาศไปเพียงเล็กน้อย ก็ส่งผลให้มนุษย์ต้องหาทางจัดระเบียบเพื่อควบคุมธรรมชาติให้ได้ สังคมมนุษย์ต้องวุ่นวายกับการตั้งกรมอุตุนิยมวิทยา เพื่อดำเนินการเกี่ยวกับสภาพดินฟ้าอากาศ มีกระทรวงเกษตร มีโครงการควบคุมน้ำท่วม เป็นต้น ถ้ามองในขอบเขตกว้างออกไป ความพยายามของมนุษย์ในการสร้างสถาบันสังคมก็หนีไม่พ้นจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

4.2) ปัจจัยสิ่งแวดล้อมทางด้านประชากร

การเปลี่ยนแปลงจำนวนประชากรมีผลต่อสังคม เนื่องจากสังคมเกิดจากความสัมพันธ์หรือกระทำโต้ตอบกันของประชาชน Emile Durkheim ยืนยันว่า ขนาดของประชากรเป็นปัจจัย

สำคัญในการกำหนดความซับซ้อนของสถาบันสังคม นักสังคมศาสตร์คนอื่น ๆ ก็มองเห็นความสำคัญในแง่มุมมองเดียวกัน โดยยอมรับว่า ประชาชนมีความสำคัญต่อการกำหนดโครงสร้างและภาระหน้าที่ของสังคม ชุมชนที่มีประชากรอยู่ถึงล้านคน ย่อมไม่มีความใกล้ชิดสนิทสนมกันเป็นการส่วนตัว เหมือนกับหมู่บ้านที่มีครอบครัวอยู่เพียง 12 ครอบครัว อัตราการเพิ่มขึ้นหรือลดลงของประชากร จึงมีความสำคัญต่อสถาบันสังคมด้วย ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เกิดปัญหาในการศึกษา บ้านที่อยู่อาศัย การคมนาคม และโครงการนันทนาการ ปัญหาที่กรุงเทพมหานครประสบอยู่ในปัจจุบันนี้ ส่วนมากเป็นผลมาจากการเพิ่มจำนวนพลเมืองอย่างรวดเร็ว ผู้เชี่ยวชาญต่าง ๆ จำนวนมากมีความเห็นพ้องต้องกันว่า สังคมที่ไม่ใช่สังคมอุตสาหกรรม ส่วนมากไม่สามารถยกมาตรฐานการครองชีพของประชาชนได้ เว้นไว้เสียแต่ว่าประเทศเหล่านั้นสามารถแก้ปัญหาการเพิ่มขึ้นของพลเมืองได้เสียก่อน

การเพิ่มพลเมืองมากขึ้นทำให้เกิดความกดดันด้านประชากร เรื่องนี้มีความสำคัญเพิ่มขึ้นมากในสังคมต่าง ๆ ทั่วโลก โดยก่อนหน้านี้อสังคมนั้น มีอัตราการเกิดและอัตราตายสูง ทำให้จำนวนประชากรคงที่ ต่อมาเมื่อวิทยาศาสตร์เจริญขึ้น มีอาหารรับประทานดีขึ้น สุขภาพอนามัยของประชาชน ดีขึ้น มียารักษาโรคใหม่ ๆ ทำให้อัตราตายลดลง บางครั้งลดลงมาก แต่อัตราการเกิดก็ยังอยู่ในระดับสูงเช่นเดิม เนื่องจากประชาชนยังติดอยู่กับความเชื่อตามประเพณี และค่านิยมอย่างเดิมในการให้กำเนิดบุตร รวมถึงความไม่รู้ในเรื่องการคุมกำเนิด ผลก็คือจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น คนเกิดมากขึ้น แต่คนตายน้อยลง อัตราการเกิดจะต้องลดลงจึงจะทำให้ประชากรมีจำนวนคงที่ อย่างไรก็ตามกว่าจะถึงเวลานั้น สังคมก็ประสบกับความกดดันและปัญหาต่าง ๆ ซึ่งแก้ไขไม่ได้ ความพยายามที่ดีที่สุดของสังคมแบบนี้คือ การยกมาตรฐานการครองชีพของประชาชนโดยอาศัยการอุตสาหกรรม แต่ก็ไม่เกิดผลอันใด เนื่องจากจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นเกินกว่าความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ

ลักษณะอื่น ๆ ของประชากรก็มีความสำคัญต่อสถาบันสังคม เช่น สังคมที่มีอัตราการกระจายคนในวัยต่าง ๆ แตกต่างกันมาก ย่อมเกิดปัญหาแตกต่างออกไปจากสังคมที่มีคนหนุ่มอยู่มาก หรือสังคมที่มีผู้สูงอายุอยู่มาก เชื้อชาติในสังคมก็มีอิทธิพลต่อลักษณะชีวิตในสังคมเช่นกัน ถ้าสมาชิกของสังคมเห็นว่าเรื่องเชื้อชาติเป็นเรื่องสำคัญ นอกจากนั้นความไม่สมดุลกันในอัตราเรื่องเพศในจำนวนประชากรทั้งหมด ก็จะมีผลทำให้แบบแผนของครอบครัวแต่เดิมแตกทำลายลง และอาจก่อให้เกิดปัญหาสังคมต่าง ๆ ตามมา

ลักษณะบุคลิกภาพของปัจเจกบุคคล ก็มีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านความแตกต่างกันในด้านบุคลิกภาพของปัจเจกบุคคล โดยส่วนใหญ่แล้วไม่มีผลโดยตรงต่อสังคม เว้นไว้แต่ว่าปัจเจกบุคคลดังกล่าวมีตำแหน่งหน้าที่สูง มีอำนาจมาก หรือมีความสำคัญในการกำหนดนโยบาย นั่นคือลักษณะของมนุษย์มีความสำคัญต่อการสร้างสรรค์ ในสังคมระดับความก้าวหน้าทางสติปัญญาของมนุษย์ บางครั้งอาจมีผลสำคัญที่สุดต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเปลี่ยนแปลงในระดับความก้าวหน้าทางสติปัญญาของคนในสังคม จำนวนความรู้ที่มีอยู่ ความสามารถในการวิจารณ์เรื่องต่าง ๆ

อย่างมีเหตุผล และประสบการณ์ในด้านความเจน โลก ก็อาจทำให้เกิดความเครียด และการแตกทำลายในสังคมได้ การศึกษาอย่างมีแบบแผนเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงความก้าวหน้าในด้านสติปัญญา ซึ่งเกี่ยวข้องกับลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในการศึกษาของสมาชิกของสังคม ก็ย่อมมีผลต่อกิจกรรมที่เขาทำด้วย นั่นก็คือมีผลต่อวัฒนธรรมนั่นเอง

ส่วนการอธิบายเรื่องบุคลิกภาพมักอาศัยข้อสมมติที่ว่า การเปลี่ยนแปลงในสังคมส่วนใหญ่เกิดจากปัจเจกบุคคลที่มีพรสวรรค์ติดตัว หรือเกิดจากอัจฉริยะจำนวนมากในสังคม ปัจเจกบุคคลทำให้เกิดความก้าวหน้าต่าง ๆ ขึ้น ความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริงในระยะสองพันปีที่ผ่านมาขึ้นอยู่กับปัจเจกบุคคลเพียงร้อยละ 1 ของประชากรทั้งหมดที่มีชีวิตอยู่ในสมัยดังกล่าว อย่างไรก็ตามเรื่องอัจฉริยะเป็นผู้สร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ นั้นก็ยังเป็นเรื่องถกเถียงกันอยู่ และยังไม่ยุติลงไปได้ แต่ส่วนหนึ่งก็เชื่อกันว่า สิ่งแวดล้อมในสังคมเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดปัจเจกบุคคลเกิดความอัจฉริยะขึ้นได้

2.2 วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สุวัชนี ตันตระกูล (2539) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จขององค์การด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูงในเขตภาคเหนือ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะส่วนบุคคล ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และจิตวิทยาของสมาชิกขององค์การด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและเพื่อศึกษาหาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่าง ๆ ของสมาชิกขององค์การที่มีผลต่อความสำเร็จในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานขององค์การด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ประชากรที่ใช้ศึกษาได้แก่ สมาชิกองค์การด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ในหมู่บ้านเป้าหมายของโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูงจำนวน 70 องค์การ ในเขตความรับผิดชอบของหน่วยจัดการต้นน้ำ จำนวน 22 หน่วย ที่สังกัดโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูงในพื้นที่ 6 จังหวัดภาคเหนือ คือ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ตาก น่าน และพะเยา โดยแบ่งประชากรออกเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มองค์การที่ประสบผลสำเร็จมาก และกลุ่มองค์การที่ประสบผลสำเร็จน้อย สุ่มตัวอย่างจากประชากรทั้งหมด 168 ราย และรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถาม จากผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้ ประชากรทั้งหมดที่ใช้ศึกษาส่วนใหญ่เป็นเพศชาย อายุเฉลี่ย 37.34 ปี ส่วนใหญ่เป็นคนพื้นเมือง จำนวนสมาชิกในครัวเรือนโดยเฉลี่ย 5.58 คน ซึ่งส่วนใหญ่ไม่ได้รับการศึกษา ส่วนที่ได้รับการศึกษาพบว่าส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาตอนต้น (ป.1 – ป.4) มีจำนวนเท่ากับ รายได้รวมของครัวเรือนเฉลี่ยเท่ากับ 20,498.81 บาทต่อปี มีการพบปะติดต่อกับเจ้าพนักงานการเกษตรเฉลี่ย 14 ครั้งต่อเดือน มีความเข้าใจเกี่ยวกับ โครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง มีทัศนคติต่อผู้นำกลุ่มและต่อโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูงด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในระดับที่ดี มีความต้องการพวกพ้องในระดับสูง มีความต้องการด้านความมั่นคงปลอดภัย และต้องการด้านการมีเกียรติและชื่อเสียงในระดับปานกลาง สำหรับปัจจัยที่มีผลต่อความ

สำเร็จขององค์การด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูงในเขตภาคเหนือ พบว่าปัจจัยด้านเผ่าพันธุ์ รายได้รวมของครัวเรือน การติดต่อพบปะกับเจ้าพนักงานการเกษตรทัศนคติที่มีต่อผู้นำกลุ่ม ความต้องการของสมาชิกในด้านความมั่นคงปลอดภัย รวมทั้งความต้องการด้านการมีเกียรติและชื่อเสียง พบว่า มีความสัมพันธ์กับความสำเร็จขององค์การในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สำหรับปัจจัยด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูงทัศนคติที่มีต่อโครงการด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และความต้องการพวกพ้อง พบว่าไม่มีความสัมพันธ์กับความสำเร็จขององค์การในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติแต่อย่างใด สำหรับปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานขององค์กร พบว่า ประสบปัญหาในด้านการบุกรุกทำลายป่าเพื่อทำไร่เลื่อนลอยและการเปิดพื้นที่ดินทำกิน ปัญหาจากไฟฟ้า ปัญหาการใช้สารเคมีเพื่อการเกษตร และปัญหายาเสพติด

เอกชัย เครืออินตะ (2540) ได้ศึกษาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงจังหวัดลำปาง จากผลการศึกษาสรุปได้ว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง เป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมชุมชนในด้านการตั้งถิ่นฐาน ความสัมพันธ์ระหว่างระบบการเกษตรกับทรัพยากรป่าไม้ และการดำรงชีวิตของคนในชุมชน นอกจากนี้ มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องที่มีส่วนทำให้ชุมชนมีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยปัจจัยแรกเป็นปัจจัยภายใน ซึ่งเป็นพื้นฐานของคนในชุมชนที่ก่อให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ การประกอบอาชีพ ความเชื่อ และระบบเครือญาติ ส่วนปัจจัยที่สองนั้นเป็นปัจจัยภายนอก เป็นตัวกระตุ้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ การรับรู้ข่าวสาร กฎระเบียบที่ยึดปฏิบัติในชุมชน การตั้งหน่วยพัฒนาสาละวาชชาวเขาในชุมชน รวมทั้งกฎหมายของรัฐที่ห้ามการตั้งถิ่นฐานในเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ สำหรับกิจกรรมการดำเนินงานอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ได้แก่ การกำหนดข้อห้ามในการตัดไม้ การจัดเวรยามดูแลป่าไม้ การควบคุมไฟฟ้า การทำแนวป้องกันไฟฟ้า การปลูกป่า และการลดพื้นที่ทำไร่เลื่อนลอย ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้มีส่วนช่วยลดการทำลายทรัพยากรป่าไม้ อย่างไรก็ตาม ความร่วมมือของทุก ๆ ฝ่ายทั้งหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และประชาชนทุกคน เป็นส่วนช่วยสำคัญในการรักษาความสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ให้ดำรงอยู่ตลอดไป ส่วนผลการศึกษาวัฒนธรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของคนในชุมชน สรุปได้ดังนี้ ในด้านวัฒนธรรมการตั้งถิ่นฐานของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง พบว่าชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงมักตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งแน่นอน ไม่นิยมการย้ายถิ่นฐาน โดยก่อนการตั้งบ้านเรือนจะสำรวจดูพื้นที่บริเวณนั้นก่อนว่ามีความสมบูรณ์มากน้อยเพียงใด หากมีความสมบูรณ์ก็จะตั้งถิ่นฐานที่นั่น ดังนั้นการไม่นิยมย้ายถิ่นฐานของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงจึงก่อให้เกิดความรักในถิ่นที่อยู่อาศัยของตนเอง ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมธรรมชาติ และให้ประโยชน์จากธรรมชาติด้วยความระมัดระวัง ในด้านวัฒนธรรมการเกษตรกับสภาพอากาศพบว่า ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงทำการเกษตรตามแบบธรรมชาติโดยอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก ดังนั้น ผลผลิตจึงขึ้นอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศ อีกทั้งการมีความเชื่อที่ว่าต้น ไม้ และป่า ไม้ จะช่วยให้ฝนตกตามฤดูกาล ทำให้

อากาศไม่แปรปรวน เมื่อสภาวะอากาศเป็นปกติก็จะทำให้ผลผลิตทางการเกษตรเจริญงอกงามดี สำหรับวัฒนธรรมการดำรงชีวิตพบว่า ชาวกะเหรี่ยงดำรงชีวิตโดยอาศัยประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ เพราะป่าไม้เป็นทั้งแหล่งอาหารและเป็นที่อยู่อาศัยมาตั้งแต่บรรพกาล เมื่อชีวิตต้องพึ่งพิงป่าไม้ จึงทำให้ชาวกะเหรี่ยงเกิดความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

สมหวัง เรื่องนิเวศวิทยา (2542) ได้ศึกษาเกี่ยวกับเงื่อนไขในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้าน ตำบลตำผาหมอก อำเภอลาง จังหวัดแพร่ จากผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้ ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทางเกษตรกรรม มีฐานะยากจน ที่ดินทำกินมีจำกัด ในอดีตป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านมีวิถีชีวิตพึ่งพิงและรักษาป่ามาโดยตลอด เมื่อรัฐบาลได้เปิดสัมปทานทำให้มีการทำไม้เถื่อนของนายทุนส่งผลให้ป่าลดลง รัฐจึงกำหนดให้มีการปลูกสวนป่าและเตรียมการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ มีผลให้ที่ดินทำกินของชาวบ้านลดลง ก่อให้เกิดปัญหาการขัดแย้งระหว่างรัฐและชุมชน แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่มีการรับรู้ปัญหาและตระหนักถึงความสำคัญของป่าไม้ และผลกระทบต่าง ๆ ในการที่ป่าไม้ถูกทำลาย ชาวบ้านมีความต้องการด้านการใช้ประโยชน์จากป่าในรูปแบบป่าชุมชน และการบำรุงรักษาในสวนป่า ซึ่งรัฐต้องยอมให้ชาวบ้านทำการเพาะปลูกควบคุมไปด้วย รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการจัดการป่า

อดิสรณ์ กองเพิ่มพูล (2543) ได้ศึกษาเกี่ยวกับทัศนคติของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงกับการอนุรักษ์ป่าไม้และสัตว์ป่าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอมก๋อย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจและสังคม กับทัศนคติต่อการอนุรักษ์ป่าไม้และสัตว์ป่า จากผลการศึกษาสรุปได้ว่า ปัญหาที่เกี่ยวข้องคือ ไฟป่าในช่วงฤดูแล้ง การแผ้วถางป่าเพื่อทำไร่เลื่อนลอยเหนือดินน้ำ การล่าสัตว์ป่าเพื่อออกจำหน่าย การลักลอบตัดไม้ทำลายป่าเพื่อนำไปใช้ ปัญหาระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับราษฎรที่อาศัยในพื้นที่เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า ความต้องการในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าคือต้องการให้มีการจัดเวรยามเฝ้าระวังไฟป่าและการทำแนวกันไฟ ต้องการให้มีการจัดสรรที่ทำกินให้เพียงพอ ต้องการเข้ารับการศึกษาอบรมความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์สัตว์ป่า ต้องการให้ออกกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าที่รัดกุม อีกทั้งมีบทลงโทษแก่ผู้บุกรุกที่รุนแรงขึ้น และต้องการเข้าร่วมโครงการปลูกป่าและอนุรักษ์สัตว์ป่าเพื่อฟื้นฟูส่วนที่เสื่อมโทรม

ประคอง ยอดหอม (2545) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวเขาเผ่าลีซอ บ้านขุนแจ ตำบลแม่แวน อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ผลจากการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ รวมทั้งปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวเขาเผ่าลีซอ บ้านขุนแจ ตำบลแม่แวน อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ วิธีการศึกษาใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ และเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและการเข้าไปศึกษาในชุมชน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการจัดหมวดหมู่ข้อมูลเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกลุ่มตัวอย่าง จากผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้ วิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวเขาเผ่าลีซอ บ้านขุนแจ เริ่มจากการกำหนดให้เป็น

ป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้าน ซึ่งส่วนแรกถูกกำหนดให้เป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ ด้วยการอาศัยประเพณีและความเชื่อที่เชื่อกันว่าป่าไม้เป็นที่ตั้งของศาลอาป่าห่มหรือผีหลวงประจำหมู่บ้าน เป็นศักดิ์สิทธิ์ที่มีผีคอยดูแลอยู่ หากใครเข้าไปตัดทำลายป่าไม้บริเวณนี้ ผีจะลงโทษ ทำอันตรายแก่ผู้นั้นรวมทั้งผู้คนในหมู่บ้านด้วย และป่าส่วนที่สอง เป็นป่าไม้ซึ่งเป็นต้นน้ำลำธารของหมู่บ้าน ได้ถูกกำหนดให้เป็นป่าอนุรักษ์ของชุมชน โดยการกำหนดกฎระเบียบของหมู่บ้านมาบังคับใช้ในการอนุรักษ์ป่าไม้ มีการกำหนดโทษปรับหากมีการละเมิด ฝ่าฝืน มีการจัดตั้งและมอบหมายให้คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้คอยดูแลรักษากฎระเบียบดังกล่าว สำหรับผลการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านขุนแจพบว่า ได้แสดงออกถึงพฤติกรรมของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยการไม่ตัดไม้ทำลายป่า การฟื้นฟูสภาพและการดูแลรักษาป่าไม้ ด้วยการปลูกป่าเพิ่มในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม การทำแนวป้องกันไฟป่า รวมทั้งการทำเกษตรเชิงอนุรักษ์สำหรับปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านเขาเผ่าลือชอ บ้านขุนแจ พบว่า ปัจจัยภายในชุมชนที่ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้ที่สำคัญคือ ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อและบทบาทของผู้นำชุมชน ที่ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้ และด้วยความเชื่อที่ว่าเป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งวิธีการกำหนดกฎระเบียบของชุมชนมาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ป่าซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจภายในชุมชน ซึ่งมีส่วนสนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้ในชุมชน ส่วนปัจจัยภายนอกชุมชนที่ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ คือการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ทั้งที่เป็นหน่วยงานราชการและหน่วยงานเอกชนที่สนับสนุนให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจในชุมชน โดยการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ ที่มีขอบเขตของการเพาะปลูกจำกัด ได้มีส่วนสำคัญทำให้ลดการบุกรุกทำลายป่าไม้ของชุมชน

วรรณิ ธงเธียร (2545) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนบ้านต้าในกับหลักการจัดการของกรมป่าไม้ กรณีศึกษาบ้านต้าใน ตำบลต้า อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา มีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านแบบดั้งเดิม กับการจัดการป่าชุมชนที่อาศัยหลักการของกรมป่าไม้ โดยศึกษาในพื้นที่บ้านต้าใน และตำบลบ้านใหม่ ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอเมืองจังหวัดพะเยา โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ และรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งเป็นสมาชิกของคณะกรรมการป่าชุมชนและที่ปรึกษาทั้งสองพื้นที่ จำนวน 45 ราย โดยใช้วิธีนำแบบสอบถามไปสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม จากผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้ การจัดการชุมชนทั้งสองพื้นที่พบว่าไม่แตกต่างกันในด้านประวัติความเป็นมา หลักการและเหตุผล วัตถุประสงค์ การกำหนดกฎระเบียบ การดูแลรักษา ตลอดจนการใช้ประโยชน์ ส่วนบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนโดยโครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา ที่ได้เข้าไปพัฒนาส่งเสริมและสนับสนุนทั้งสองพื้นที่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 อย่างไรก็ตามมีข้อแตกต่างกันที่วิธีการจัดการ โดยเฉพาะขนาดของพื้นที่จัดการ ประเภทของป่าชุมชน ระยะเวลาการดำเนินงาน จำนวนของคนในชุมชน และระดับการจัดการทั้งสองพื้นที่ที่อยู่ในระดับหมู่บ้านกับตำบล ส่วนสาเหตุที่ต่างกันเนื่องจากการจัดการป่าชุมชนของบ้านต้าใน ขึ้นอยู่กับคนในท้องถิ่นและเน้นความสัมพันธ์ในระดับเครือญาติ ทำให้มี

อิสระในการจัดการ ผู้คนในชุมชนมีความเข้มแข็ง มีความตระหนัก และมีความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ โดยคณะกรรมการป่าชุมชนมุ่งเน้นให้ประชาชนปกป้องดูแลรักษาป่าและระบบนิเวศ ในขณะที่ตำบลบ้านใหม่มีทั้งคณะกรรมการป่าชุมชนในระดับตำบลกับข้าราชการดูแล สำหรับประเด็นที่ชี้ให้เห็นว่าประชาชนมีความตระหนักและห่วงใยที่จะปกป้องคุ้มครองป่าและระบบนิเวศ ได้แก่ ชาวบ้านได้ปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ได้ร่วมกันกำหนดขึ้น และสามารถจัดการกับความขัดแย้งที่ผ่านมาได้ในที่สุด แสดงให้เห็นว่าวิธีการประนีประนอมทำความเข้าใจร่วมกัน สามารถนำไปต่อรองกับหน่วยงานทางราชการให้ยอมรับและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้าไปใช้ประโยชน์และอนุรักษ์ทั้งสองพื้นที่ นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นว่าความพยายามของบ้านด้า ในการที่จะเข้าไปจัดการป่าด้วยชุมชนเองตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 ก่อนที่กฎหมายอุทยานแห่งชาติได้ประกาศใช้ในปี 2529 ขณะเดียวกันรัฐบาลก็มีนโยบายประกาศใช้กฎหมายป่าชุมชนโดยยกกรณีตำบลบ้านใหม่ด้วยการอนุญาตให้เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าใช้สอยได้เมื่อปี พ.ศ. 2543 ตามหลักการของกรมป่าไม้ โดยการทำให้โครงการขอจัดการป่าชุมชนระยะ 5 ปี ภายใต้การดูแลของกรมป่าไม้ จึงเห็นได้ว่า การจัดการป่าชุมชนบ้านด้าในมีความอุดมสมบูรณ์และยั่งยืนกว่า โดยเฉพาะระบบนิเวศเมื่อเทียบกับการจัดการของตำบลบ้านใหม่ พบว่ามีหลักการเข้าไปบำรุงรักษาสภาพป่าเพื่อประโยชน์ใช้สอยทางด้านเศรษฐกิจและระบบนิเวศไปพร้อมกันจากป่าชุมชน ผลของการจัดการในทั้งสองพื้นที่ปรากฏให้เห็นว่า วิธีการจัดการดูแลและการใช้ประโยชน์ของบ้านด้าใน ดีกว่าพื้นที่โดยรอบ โดยได้รับผลประโยชน์ต่าง ๆ ทั้งในแง่เศรษฐกิจและระบบนิเวศจากป่าชุมชน ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านดีขึ้น ดังนั้น แนวทางการจัดการป่าชุมชนของบ้านด้าใน จึงควรนำไปเป็นแบบอย่างและประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่นต่อไป

วิชัย กิจมี (2546) ได้ศึกษาทัศนคติของชุมชนที่มีต่อการดำเนินงานของสถานีพัฒนาป่าไม้ในพื้นที่โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กรณีศึกษาโครงการอนุรักษ์สภาพป่าในพื้นที่อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะพื้นฐานทั่วไปของสมาชิกชุมชนหมู่บ้านเป้าหมาย และศึกษาทัศนคติของสมาชิกชุมชนหมู่บ้านที่มีต่ออาชีพเกษตรกรรมต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า และต่อการดำเนินงานของสถานีพัฒนาป่าไม้ รวมทั้งศึกษาปัญหาและความต้องการในอนาคตของสมาชิกชุมชนหมู่บ้านเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้และการดำเนินงานของสถานีพัฒนาป่าไม้ ตลอดจนประเมินผลการดำเนินงานของสถานีพัฒนาป่าไม้ โดยมีสมมติฐานว่าการดำเนินงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีผลโดยตรงต่อการเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นของชุมชนในทางสร้างสรรค์ ส่วนพื้นที่ศึกษาได้แก่หมู่บ้านเป้าหมายตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จำนวน 3 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านนาไคร้ ตำบลยางเปียง บ้านห้วยปูลิง ตำบลม่อมจอง และบ้านแม่ตึ่นน้อย ตำบลแม่ตึ่นน้อย อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ โดยสุ่มเลือกประชากรตัวอย่างแบบเจาะจงจากหัวหน้าครัวเรือน หรือผู้ที่สามารถตอบคำถามแทนครัวเรือน ได้ทุกเรื่อง จำนวนร้อยละ 10 ของจำนวนครัวเรือน และใช้ประชากรเป้าหมายที่เป็นกลุ่มแกนนำชุมชนทุกกลุ่ม ใช้แบบสัมภาษณ์

ในการรวบรวมข้อมูล จากผลการศึกษารูปได้ดังนี้ ชุมชนที่ทำการศึกษาล้วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุเฉลี่ย 36 ปี ไม่ได้รับการศึกษา แต่สามารถพูดภาษาไทยได้ มีสมาชิกในครัวเรือนประมาณ 4 คน มีที่ดินเป็นของตนเอง ทำเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักและรับจ้างทั่วไปเป็นอาชีพเสริม มีรายได้เฉลี่ย 38,489 บาทต่อครัวเรือนต่อปี โดยทั่วไปนับถือศาสนาพุทธ ได้รับความรู้และการสนับสนุนในการดำรงชีวิต และการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ จากสถานีพัฒนาป่าไม้ตามกลยุทธ์ 3 อ คือ อิ่ม อุ่น อุดมการณ์ มีทัศนคติที่ดีต่ออาชีพเกษตรกรรม ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และต่อการดำเนินงานของสถานีพัฒนาป่าไม้ โดยเห็นว่าอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่ดี การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องทำ และการส่งเสริมและพัฒนาการดำรงชีวิตจากสถานีพัฒนาป่าไม้ก่อให้เกิดผลดีแก่ชุมชนทุกด้าน และในส่วนตัวของความนึกคิดของชุมชนแล้ว พบว่า ถ้าประสบกับวิกฤติใดๆ ที่ส่งผลกระทบต่อความอยู่รอดในการดำรงชีวิตของพวกเขาแล้ว ก็ไม่ลังเลที่จะแสวงงทำลายป่าเพื่อทำมาหากินได้ทันที นอกจากนี้ราษฎรมีส่วนใหญ่มีความเห็นว่า สถานีพัฒนาป่าไม้ดำเนินงานมาถูกทางแล้ว และควรพัฒนาต่อเพื่อให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง พึ่งพาตนเองได้โดยไม่ขาดแคลน รวมทั้งควรมีการศึกษาถึงกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการแก้ไขปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ดินบนที่สูงแบบมีส่วนร่วมต่อไป เพื่อให้ได้แนวทางพัฒนาปรับปรุงการดำเนินงานของสถานีพัฒนาป่าไม้ ให้บรรลุเป้าหมายตามแนวพระราชดำริ ของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถที่ทรงให้ไว้อย่างมีประสิทธิผล

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 Copyright© by Chiang Mai University
 All rights reserved

2.3 กรอบแนวคิดในการศึกษา

การศึกษาคครั้งนี้ มุ่งศึกษาความความคิดเห็นของชุมชนในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอมก๋อยต่อการดำเนินงานโครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ ในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าโดยศึกษาวิธีดำเนินงาน ผลการดำเนินงาน ผลสำเร็จ ความก้าวหน้าของกิจกรรมโครงการสนองพระราชดำริ ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน พร้อมทั้งศึกษาผลกระทบของโครงการที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นอยู่ และวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนที่อาศัยในพื้นที่โครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอมก๋อย อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีกรอบแนวคิดในการศึกษาดังนี้

